

مجموعه چکیده مقالات همایش بین المللی

«حج در پویه تاریخ»

به کوشش: دکتر هدیه تقوی

عضو هیأت علمی دانشگاه الزهراء (س)

ویراستار: محترم وکیلی

فهرست

- مجموعه چکیده‌های فارسی ۱۳
- درآمدی بر تحولات حج در بستر تاریخ (مسلم احمدی) ۱۵
- حج، مناسک و آیین‌ها (فاطمه امیر جباری) ۱۶
- فضیلت حج در آیات و روایات (حانیه امینی، زهرا طاهری) ۱۸
- نقش حج در حیات اقتصادی مصر دوره عثمانی (ولی‌الله برزگر کلیشمی، مریم اسماعیلی) ۱۹
- تأثیر شورش‌های سیاسی - اجتماعی و بلایای طبیعی بر حج در عصر دوم عباسی (ولی‌الله برزگر کلیشمی و شکوفه کریمی) ۲۱
- نخستین بازتاب‌های فاجعه منا در سایت‌های خبری انگلیسی زبان بی بی سی، سی ان ان، گاردین و الجزیره (سیده فهیمه پارسائیان) ۲۳
- بررسی راه‌های حج در دولت صفوی تا پایان حکومت شاه عباس (۱۰۳۸ ق/ ۱۶۲۹ م)، (زینت تاج‌علی) ۲۵
- بررسی آراء تفسیری دعوت به حج بر اساس آیه «و اذن فی الناس بالحج» (زهرا ترک لادانی) ۲۷
- بازتاب حج در قرآن (هدیه تقوی) ۲۹
- تبیین عوامل سیاسی مؤثر بر آراء فقهاء اهل سنت در حجاز، پیرامون حج و زیارت (قرن اول تا چهارم هجری قمری)، (امین رضا توحیدی، محمد علی چلونگر) ۳۰

- تحلیلی بر رویکرد فتوح الحرمین محیی‌الدین لاری به مناسک حج (اسماعیل حسن زاده) ۳۲
- بررسی تحلیلی نشان‌های حج در دوره تیموری (ابوالفضل حسن‌آبادی) ۳۴
- تحلیل عملکرد مجلس در ماجرای قتل شهید مروه در سال ۱۳۲۲ ش. (آسیه حسینی، فاطمه سهیلی) ۳۵
- گذری تاریخی بر زیارت بیت‌الله و مناسک آن از آدم ع تا خاتم ص (سید محمد حسینی بغدادآبادی، انسیه نوراحمدی) ۳۷
- اسرار زیارت بیت‌الله از منظر بزرگان دین (سیدمحمد حسینی بغدادآبادی، انسیه نوراحمدی) ۳۸
- حج و آثار آن از نگاه قرآن و نهج‌البلاغه (فاطمه حسینی علایی، زهرا جلالی شوره‌دلی) ۳۹
- حج و روح تمدن اسلامی (شکرالله خاکنند، هادیه پرهیزکار) ۴۰
- الگوی اخلاق فردی و اجتماعی حج در سیره و رفتار امام حسن مجتبی ع (مهدی خزائی) ۴۲
- انطباق نظام‌های مکانی مناسک حج با نظریه روابط مکانی ادوارد تی. هال (خلیل آذر، نیلوفر ملک، سمیه یعقوبی) ۴۴
- بازنمایی مفهوم حج در گذار از سبک خراسانی به عراقی «با تکیه بر کارکردهای زبانی و بلاغی» (فریده خواجهپور، فرشته میلادی) ۴۶
- تأثیر حملات قرمطیان به کاروان‌های حجاج بر خلافت مقتدر (مهدی داور، دوستعلی سنچولی) ۴۸
- امیرالحاج، موانع و مشکلات حج (عبدالرفیع رحیمی، مریم بخشی) ۵۰
- بررسی نشان راه حج در شرفنامه خواجه عبدالله مروارید (فاطمه رستمی) ۵۱
- حج معنوی حروفیه با تأکید بر غزلیات عمادالدین نسیمی (علی رضانی) ۵۲

- نیروهای مذهبی و تشکیل کمیسیون دائمی حج در سال ۱۳۲۹ ش. به روایت اسناد
(رحیم روح‌بخش اله‌آباد)..... ۵۴
- حج، فرصتی برای تعامل سیاسی دولت با علما (بررسی موردی سفر حج علی امینی
در سال ۱۳۴۱ ش.)، (رحیم روح‌بخش اله‌آباد)..... ۵۶
- بررسی سیاست‌های صفویه در حوزه حج و زیارت (علی‌اکبر زاور)..... ۵۸
- آسیب‌ها و محدودیت‌های حج‌گزاری در دوره صفویه؛ راهکارها و اقدامات حاکمان صفویه و
عثمانی (حسن زندیه، معصومه کامگار)..... ۵۹
- بررسی تعطیلی حج از دوره صفویه تا انقلاب اسلامی (سید محمود سامانی)..... ۶۱
- حج و نقش آن در روابط دولت صفاریان و دستگاه خلافت عباسی (دوستعلی
سنچولی، مهدی داور)..... ۶۳
- بازخوانی و تحلیل گفتمان «حج» در قرآن کریم (یسرا شادمان، زهرا عبادی،
صدیقه رضایی)..... ۶۵
- فرهنگ‌سازی امنیت حج در اندیشه نبوی ﷺ (سیدعلاءالدین شاهرخی)..... ۶۷
- ظرفیت حج برای گسترش انقلاب اسلامی ایران و واکنش عربستان سعودی به آن
(۱۳۶۸ - ۱۳۵۸ ه. ش.)، (صادق شفیعی، اصغر منتظرالقائم، محمد علی چلونگر،
علاالدین شاهرخی)..... ۶۹
- سفرنامه حج ابن بطوطه (سپیده صلاحی‌مقدم)..... ۷۱
- آسیب‌شناسی مهم‌ترین علت برگشت زائرین قبل از اتمام موسم حج در حج تمتع
۱۳۹۳ ش. (امین‌رضا طباطبایی، سیدصمد آقامیری، سهیلا صادقی)..... ۷۲
- بررسی مسیر حج‌گزاری ایرانیان در دوره قاجار از راه جبل (باقرعلی عادلفر،
محمدکاظم شفائی)..... ۷۴
- بحران حج در دوره خلافت امام علی علیه السلام (علی‌اکبر عباسی)..... ۷۶
- بررسی ساختار روایی سفرنامه‌های حج زنان عصر قاجار (سمیه عباسی، افسانه

- کامکار) ۷۸
- جایگاه حج در آثار خاقانی (دیوان اشعار، تحفه العراقین)، (ذوالفقار علامی،
 محیاسادات رضوی طاهری) ۸۰
- مقایسهٔ خسی در میقات از جلال آل احمد و مناسک حج از علی شریعتی، (ذوالفقار
 علامی، شیدا فراز) ۸۲
- بررسی سفرنامه حج محمودخان مدیرالدوله (ذوالفقار علامی، پریسا فیاض) ۸۴
- بررسی خاطرات زیارت حج زنان در دوره قاجار (با تکیه بر سفرنامه‌های حج خانم
 علویه کرمانی و عصمت‌السلطنه، دختر فرهاد میرزا معتمدالدوله)، (محمد رضا علم،
 سکینه دنیاری) ۸۶
- دستاوردها و رویدادهای سفر جامی به حج (رقیه علی‌پور بهزادی) ۸۸
- هرمنوتیک حج در عرفان (علی‌عباس علیزاده) ۸۹
- بررسی وضعیت بهداشت و سلامت حجاج در عصر قاجار: شناخت آسیب‌ها، تبیین راهکارها
 (زهرا علیزاده بیرجندی، سمیه پورسلطانی) ۹۰
- ابعاد سیاسی - اجتماعی حج پیامبر ﷺ و خلفا (غلامرضا رضایی) ۹۲
- انگاره حج در سفرنامه منظوم بانوی اصفهانی (فرشته غلامرضایی نژاد اناری، جواد
 میزبان) ۹۳
- پژوهشی درباره جایگاه «حج» در طریقت صفوی (یزدان فرخی) ۹۵
- «از حج حجاب تا حج صواب» (نسرین فقیه ملک مرزبان، فرشته میلادی) ۹۷
- بازتاب حج در نظم و نثر ادب فارسی (حسین فقیهی) ۹۹
- شیوه‌های مبارزه پیامبر ﷺ با سنت‌های جاهلی حج (ابراهیم فلاح، سیده صفیه
 میرحسینی) ۱۰۰
- "مدیریت بازنمایی حوادث حج در پویه ی تاریخ" مدیریت بازنمایی حوادث حج
 سال ۱۴۳۶ هجری قمری از زبان مطبوعات (دکتر سوسن قهرمانی قاجار، دکتر

- یوسف محمدی مقدم، بهنوش جووری، سمیه و کیلی)..... ۱۰۱
- تهدیدها و دشواری‌های موجود در مسیر حج از راه جبل، در دوره قاجار و فتاوی برخی از علما درباره این سفر (علی‌اکبر کجیاف، بتول سلیمانی، بهناز فائده‌شرفی) ۱۰۵
- حج در اندیشه عرفانی و صوفیانه (طواف در حج نمادی از حقیقت توبه و بازگشت به سوی حق)، (میترا کاظمی تبریز)..... ۱۰۷
- بررسی وضعیت حج و اقدامات رفاهی خلفای عصر اول عباسی در برگزاری آیین حج (۱۳۲- ۲۳۲ق)، (دکتر مجتبی گراوند، آقای علی یحیایی، اعظم گنجی هرسینی)..... ۱۰۹
- مراودات ایرانیان با حجاز از زمان طاهریان (۲۰۶-۲۵۹ق) تا آل بویه (۳۲۰-۴۵۴ق)، (زهرا مباشر امینی، ابراهیم اصابت طبری)..... ۱۱۱
- حج در آیین اشعار اوحدی مراغی (محبوبه مباشری، نسرين خدابنده)..... ۱۱۳
- بررسی آیین بیرق زنان خوزستان (با تأکید بر شهرستان دزفول)، (فیروزه محسینی) .. ۱۱۵
- تاریخ‌نگاری حج در نخستین منابع تاریخ اسلام (کامران محمدحسینی)..... ۱۱۶
- تاریخ و موارد تحریم‌های حج: مطالعه موردی تحریم‌های ایران علیه عربستان سعودی (فرشته محمدی)..... ۱۱۸
- حیات اجتماعی حجاج آفریقا در عیذاب (با تکیه بر منابع تاریخی و جغرافیایی)، (حیات مرادی)..... ۱۲۰
- تبیین پیمایشی فرصت‌ها، موانع و راهکارهای نفوذ قدرت نرم نظام جمهوری اسلامی در حج (حمیدرضا منیری)..... ۱۲۱
- حج‌گزاری عرفا و صوفیه (با تأکید بر سفر حج جامی)، (مهناز موسوی مقدم، جواد عباسی)..... ۱۲۲
- تجلی حج در متون ادبی درباره غزنوی (مهناز موسوی مقدم، اکرم ناصری)..... ۱۲۴
- نقش مراسم حج در کسب مشروعیت برای حاکمان (از ظهور اسلام تا پایان دوره آل بویه، کیومرث میرزایی، طیبه رستمی)..... ۱۲۵

- بررسی تأثیرات حج و حرمین شریفین بر اندلس (محمدسعید نجاتی، محمدعلی چلونگر) ۱۲۷
- مؤلفه‌های وحدت‌بخش حج (صدیقه نصیری‌فر، حسین معین‌آبادی) ۱۲۸
- بررسی تطبیقی حج ابراهیم و حج جاهلی (شهزاد نقدی، حسن جوادی‌نیا) ۱۳۱
- بررسی فلسفه اقتصادی حج در قرآن و حدیث (سیدحسین نقوی) ۱۳۳
- مسئله حج و رقابت میان سلجوقیان و فاطمیان (فاطمه‌سادات هاشمی هزاوه) ۱۳۴
- جهانگردان اروپایی و پدیده حج در عصر صفوی (حسن الهیاری، شیوا رضایی) ۱۳۶
- چالش‌ها و متغیرهای اثرگذار بر مخاطره‌آمیزشدن سفرزیارتی حج در دوره قاجار (نفیسه واعظ(شهرستانی)) ۱۳۸
- سازمان همکاری اسلامی و فرصت‌های از دست‌رفته حج (سیدمحمدرضا یاسینی) ۱۴۱
- تحلیل و بررسی سوگسرودهای واقعه‌ی منا (با تکیه بر گزیده‌ی اشعار «منا منهای بسیاران» و قالب غزل)، (سپیده یگانه) ۱۴۳
- مجموعه چکیده‌های عربی ۱۴۵
- مجموعه چکیده‌های انگلیسی ۱۷۳

مقدمه

﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ﴾ (حج: ۲۷)

در اندیشه مسلمانان خانه مقدس کعبه، نماد توحید و وحدانیت است. کعبه، محور گردش انسان حول یگانگی رب و حج نشان‌دهنده خلوص اندیشه و باور مسلمانان به بی‌شریک‌بودن پروردگار است؛ به این سبب حج فریضه خوانده شده است. این فریضه که یادگار ابراهیم نبی است هم می‌تواند تعالی‌بخش انسان و جامعه انسانی باشد و هم آگاهی‌بخش و ارتقاءدهنده سطح شناخت توده‌های مسلمان. حج، تعمیق‌دهنده ایمان مسلمانان و هدایتگر آنان به سوی حیاتی فضیلت‌مندانه است.

از سوی دیگر حج فرصتی است برای همه مسلمانان تا علاوه بر به‌جا آوردن فریضه الهی، به شناخت برسند. شناخت اعضای دیگر جامعه بزرگ اسلامی در هنگام ادای فریضه حج بسیار سهل می‌شود. مردمانی در ایامی خاص از هر سرزمینی که مسلمانانی در آن زندگی می‌کنند، در گرد کعبه جمع می‌شوند و امکانی عظیم برای ایجاد ارتباط و آگاهی از احوال یکدیگر می‌یابند. به جرأت می‌توان گفت، ایام حج و مکه، مکان یکی‌شدن امت اسلامی است؛ امتی که از اقصی‌نقاط جهان، با آرزوها، تجربه‌ها و امکانات

متفاوت گرد آمده اند و با برقراری ارتباط با هم در اعمال حج یکی شده‌اند. در طول تاریخ، حج همواره مسائلی را پشت سر نهاده است. از حملات به خانه خدا و تخریب کعبه در نخستین سده تاریخ اسلام تا به غارت رفتن حجرالاسود و تکه‌تکه شدن و کشته شدن مردمان و حاجیان بی‌گناه و تعطیل شدن مراسم حج گرفته تا توجه به رونق آن و کوشیدن افراد برای رفاه حال حاجیان، همه نشان از اهمیت حج در میان مسلمانان و نقش مهم آن در استحکام ساختار و بنای حکومت‌ها دارد؛ بنابراین، حکومت‌ها و مسلمانان در طول تاریخ به بهره‌گیری از ظرفیت عظیم حج کوشیده‌اند.

در طول تاریخ اسلام، حج و تسلط بر حرمین شریفین یکی از ابزارهای کسب مشروعیت برای حکومت‌ها بوده است؛ از این رو، در کنار ابعاد فردی حج، جنبه‌هایی از ظرفیت‌های سیاسی، حاکمان را به امر حج علاقه‌مند کرده است. در فریضه حج و اعمال آن، امور بسیاری را می‌توان جستجو کرد که بحث و بررسی پیرامون آنها مجال دیگری می‌طلبد. گروه تاریخ دانشگاه الزهراء ع کوشیده است تا جامعه محققان در حوزه تحقیقات اسلامی و گروه‌های علمی دانشگاه‌های جهان، به‌ویژه گروه‌های فعال در حوزه علم تاریخ را به ظرفیت علمی مطالعه پیرامون حج متوجه سازد؛ از این رو، در همایش بین‌المللی «حج در پویه تاریخ» سعی بر آن بوده است تا محققان از زوایای مختلف، حج را مورد مذاقه و واکاوی قرار دهند و ظرفیت‌های عظیم علمی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی آن مورد بازنگری قرار گیرد.

شهلا بختیاری

دبیر علمی همایش «حج در پویه تاریخ»